

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

ANNAN PLANININ EKONOMİK BOYUTU

Ankara, Mart 2003

ANNAN PLANININ EKONOMİK BOYUTU

Prof. Dr. Canan Balkır
Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

Ankara, Mart 2003

Bu çalışmada yazarı tarafından ifade edilen görüşlerin TOBB'nin görüşlerini yansıtma mecburiyeti bulunmamaktadır.

ANNAN PLANININ EKONOMİK BOYUTUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sunuş

Bilindiği gibi, Kıbrıs konusuna bir çözüm bulma yönünde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 11 Kasım 2002 tarihinde taraflara sunulan ve bu güne kadar iki kez revize edilen Plan üzerindeki anlaşmazlıklar 10-11 Mart 2003 tarihinde Lahey’de yapılan görüşmelerde de giderilememiştir.

Planın siyasi yönü çok değişik platformlarda tartışılmış ancak ekonomik etkileri üzerinde yeterince durulmamıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Girne Amerikan Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Canan BALKIR’a yaptırdığı bir çalışma ile, Planın “ekonomik” boyutu hakkında kamuoyunu bilgilendirmek istemiştir.

Ana unsurları aşağıda sunulan ve özet bir çerçevede hazırlanan Rapor, ekte yer almaktadır.

Kuşkusuz, ekonomik konular Kıbrıs Türk toplumunun vazgeçilemeyecek siyasi hedeflerinin önüne geçemez. Buna rağmen, Planın, içeriği itibariyle iki kurucu devlet arasındaki ekonomik eşitliğin sağlanması amacını da daha somut bir biçimde ele alması beklenirdi. Genel olarak, Planın ekonomik boyutuna baktığımızda bazı noktalarda eksiklikler, bazı noktalarda kabul edilmesi zor hususlar vardır.

- Plan, ekonomik konularda yeterince titiz hazırlanmış görünümde olmayıp, iki taraf arasında gelişmişlik düzeyi zayıf olan Türk tarafının ekonomik gereksinimlerini karşılayacak konularda yeterli öneriler geliştirmemiş ve ambargolar nedeniyle geçmişte oluşan eşitsizliklerin giderilmesi konusunda önlemler getirmemiştir.
- Annan Planının daha öncekilere göre farkı, siyasi ve ekonomik yapıda meydana gelecek değişiklikleri sadece iki oluşturucu devlet kapsamında değil, AB üyeliği kapsamında da ele alıp değerlendirmesidir. Ancak, ekonomik eşitlik ve ekonomik konulardaki işbirliği kültürünün oluşturulması ile ilgili somut öneriler içermemektedir.
- Çözüm ve kalıcı bir barış, ekonomik alanda iki temel hedefe yönelmelidir. Birinci temel hedef, Türk oluşturucu devletinin ekonomik gelişmişlik ve rekabet düzeyini Rum oluşturucu devletine yaklaştırmak, ikincisi ise oluşturucu devletleri ekonomik açıdan AB ile rekabet edebilecek düzeye getirmektir.
- Annan Planının ekonomik açıdan kabul edilemez konularından birisi de Ortak Devletin, oluşturucu devletlerin anlaşmadan önce aldığı dış borcu üstlenmesidir.
- Para ve bankacılık politikalarının uyumlaştırılması ve Merkez Bankası Planda yer alan çok önemli ekonomik konular arasındadır. Burada Türk parça devletini ilgilendiren konu, Merkez Bankası tüm Adadaki bankacılık sektörünü düzenler ve denetlerken özellikle geçiş döneminde Türk oluşturucu devletinin kendi bankacılık kesimini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olmasıdır.
- Kıbrıs AB’ye katıldıktan bir süre sonra (iki yıl) euro’ya geçebilir. Türk oluşturucu devletinin Euro’ya geçiş döneminde, Cyprus Pound’una geçmek hem teknik açıdan yanlış, hem pahalı bir süreç, hem de Cyprus Pound’u, Kıbrıs Cumhuriyetinin devamı olarak algılanacağı için psikolojik ve siyasi açıdan kabul edilemez.
- İthalat ve dağıtım lisansları konusunda yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Aksi takdirde ileride olası bir çözümde bütün lisans anlaşmaları Rum kesimine geçer.

- Planda somut olarak, Türk oluşturucu devleti ayrı bir “bölge” (region) olarak tanımlanmamaktadır. AB bölgesel politikası çerçevesinde yanyana iki bölgenin gelişmişlik farkının asgariye indirilmesi için Kuzey Kıbrıs’ın mutlaka yapısal fonlardan yararlanabilecek şekilde tanımlanması gerekmektedir. Planda sadece Türk oluşturucu devletine 2004-2006 dönemi için aktarılacak 206 milyon Euro’dan bahsedilmekte, buna yapısal fon desteğinin de ekleneceği belirtilmesine rağmen somut olarak bir veri verilmemektedir.
- Annan Planı çerçevesinde Rum parça devletine bırakılacak toprakların Kuzeyin en verimli toprakları ve su kaynaklarının bulunduğu bölge olmasına rağmen, Planın “toprak sorununu yaşanabilir geçim düzeyi ile birlikte değerlendirmemesi” önemli ekonomik eksilerinden birisidir.
- Turizm tesisleri açısından 14 Türk malının dışındaki 101 tesisin bir kısmı eski sahiplerine verilecek bir kısmı da davalı durumuna düşecektir. Bunun dışında, turizme hizmet veren yan sanayiler, bankacılık ve sigorta sektörleri ve tur operatörlerinden de Türk tarafının pay alması çok zor görünmektedir.
- Eğitim sektörü, özellikle istihdam yaratan ve anlaşma sonrası olumlu etkilenmesi beklenen sektörlerden biridir.
- İki taraf arasında malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı açısından uygun geçiş süreleri belirlenmelidir. Geçiş süreleri iyice hesaplanmamış bir strateji, Türk kesimini fakirleşme sürecine sokar, ekonomi rekabet gücünü tamamen kaybeder.
- İki kesim arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi eşitlenene kadar vergi geliri paylaşımında Türk parça devletinin gereksinimleri göz önünde tutulmalı ve gelir paylaşımı buna göre yapılmalıdır.
- Mülkiyet hakkı ve toprak, Planın en tartışmalı konusudur. Konunun ekonomik olduğu kadar siyasi boyutu da önemlidir. İki toplumun barış içinde yaşaması için mülkiyet sorununun kalıcı bir biçimde çözülmesi gerekmektedir. Zira, Mülkiyet hakkı, toprak ve sınır düzenlemelerinin önemi, bunların gerek Rumların gerekse Türklerin imza sonrası müzakere hakkını yitireceği konular olmasıdır.
- Plan ile , Loizidou tipi davalar açma hakkı kısıtlanmamaktadır. Görüldüğü gibi, ikinci kere revize edilen Annan Planının, temel siyasi sorunlara çözüm getirememiş olmasının yanı sıra, ekonomik yönünün zayıf ya da kabul edilemez hükümler içermekte olması da Lahey’de Plan üzerinde uzlaşma sağlanamamasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Plan ileride herhangi bir şekilde kabul edilecekse, bunun mutlaka ekonomik çözümle desteklenmesi gerekmektedir.

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU
TOBB Yönetim Kurulu Başkanı

ANNAN PLANININ EKONOMİK BOYUTU*

Prof. Dr. Canan Balkır
Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

I. Giriş

Avrupa Birliği, Kıbrıs sorunu çözülmeden Güney Kıbrıs Rum Yönetimini “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında tam üye yapmanın getireceği hukuksal ve siyasi sorunları geç de olsa görmek durumunda kalmıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan 11 Kasım 2002 tarihinde her iki tarafa da Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümü için önerileri kapsayan bir anlaşma temeli sunmuş, hem KKTC hem de GKRY’nin itirazları sonucu Planı iki defa revize ederek son olarak 26 Şubat 2003 tarihli üçüncü planı ortaya koymuştur.

Annan Planı olarak anılan bu anlaşma ile ilgili tartışmalar daha çok egemenlik, sınır, toprak ve göç konularında yoğunlaşırken, en az onlar kadar önemli olan ve orta ve uzun dönemde Kıbrıs Türk toplumunun geleceğini belirleyecek ekonomik konular gölgede kalmıştır. Doğaldır ki, ekonomik konular Kıbrıs Türk toplumunun vazgeçilemeyecek siyasi hedeflerinin önüne geçemez. Buna rağmen, Planın, Türk tarafının siyasi eşitlik istemleri ile Rum tarafının istemi olan karar verme mekanizmasında etkinlik ve temsiliyet prensipleri arasında kabul edilebilir bir çerçeve çizmeye çalışırken, kalıcı bir barışın sağlanması için gerekli olan iki oluşturuvcu devlet arasındaki ekonomik eşitliğin sağlanması amacını da daha somut bir biçimde ele alması beklenirdi.

- Siyasi konularda daha kapsamlı bir görünüm veren Plan, ekonomik konularda yeterince titiz hazırlanmış görünümde olmayıp, iki taraf arasında gelişmişlik düzeyi zayıf olan Türk tarafının ekonomik gereksinimlerini karşılayacak konularda öneriler geliştirmemiş ve ambargolar nedeniyle geçmişte oluşan eşitsizliklerin giderilmesi konusunda önlemler getirmemiştir. Diğer bir deyişle, ekonomik konularda önerileri müzakere masasına getirmek Sayın Cumhurbaşkanı Denктаş ve ekibine kalmıştır. Bu konuya destek verme görevi ise meslek kuruluşlarına, sivil toplum örgütlerine ve üniversitelere düşmektedir.

- Annan Planının daha öncekilere göre farkı, siyasi ve ekonomik yapıda meydana gelecek değişiklikleri sadece iki oluşturuvcu devlet kapsamında değil, AB üyeliği kapsamında da ele alıp değerlendirmesidir. Plan çözümü AB çerçevesinde ele aldığına göre, AB ilkelerine göre oluşturuvcu devletler arasında ekonomik eşitliğe önem verebilir ve Kıbrıs’ta özellikle ekonomik konularda uzlaşma ve işbirliği kültürünün oluşturulması ile ilgili somut önerilerde bulunabilirdi. Tabii bu hiçbir önerinin olmadığı anlamına gelmiyor, sadece ekonomik konuların içinin müzakere sürecinde doldurulması zorunluluğuna dikkati çekiyor. Aslında, çözüme her iki tarafın da iyi niyetle yaklaşması durumunda, ekonomi en kısa zamanda ortak projelere imza atılabilecek alandır.

II. Çözüm ve kalıcı bir barış, ekonomik alanda iki temel hedefe yönelmelidir:

1. Birinci temel hedef, Türk oluşturuvcu devletinin ekonomik gelişmişlik ve rekabet düzeyini Rum oluşturuvcu devletine yaklaştırmak,

2. İkinci hedef ise oluşturucu devletleri ekonomik açıdan AB ile rekabet edebilecek düzeye getirmektir ki, burada da özellikle Türk oluşturucu devleti söz konusudur, nk Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakereleri çerçevesinde hemen hemen tüm uyum beklentilerini gerçekleştirmiş ve gelinen noktada, aday ülkeler arasında en yüksek gelişme hızına sahip, kişi başına gelir açısından AB-15 ortalamasına en yakın ülkedir (%83). KKTC ve devamı olacak Türk oluşturucu devleti ise ne Rum kesimi ne de AB pazarı içinde ekonomik açıdan rekabet edebilecek konumdadır. Kendi ekonomisinin rekabet gücünün sağlanmasının sorumluluğu Türk oluşturucu devletinde olduğu kadar, ye ülkelerde bölgelerarası eşişsizliği gidermeyi hedef edinmiş ve bugüne kadar uyguladığı ambargolarla KKTC'yi mağdur etmiş AB'nin de sorumluluğu olarak görülmelidir. Unutulmamalıdır ki, Kıbrıs ile AB'ne aynı tarihte girecek olan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerine müzakere sürecinde önemli finansal ve teknik destek verilmiştir ve önümüzdeki yıllarda da verilecektir. Bu süreçte Güney Kıbrıs'ın 2000-2004 dönemi için sadece 57 milyon euro ile yetinmesi, kişi başına 18.500 euro satın alma gücü ile AB-15 lkelerinin bazılarında bile daha fazla refaha sahip olmasındandır.

Yukarıda bahsi geçen iki temel hedef kapsamında

- Türk oluşturucu devleti tam üyelik koşulları çerçevesinde Kopenhag Avrupa Konseyi (1993) ekonomik kriterlerini yerine getirmek, diğer bir deyişle, serbest piyasa ekonomisini uygulama ve AB içindeki pazar gclerinin rekabet baskısına karşi koyabilecek bir ekonomik kapasiteye sahip olmak zorundadır.

- Hukuki kriter olan ve ekonomi de dahil yaşamın her alanını belirleyen AB müktesebatına (acquis communautaire) uyum sağlamalı ve mevzuatını yaklaştırmalıdır.

- İç pazarda malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayabilmeli ve bunu “geçiş dönemleri” hesaplanmış bir sürece yayarken, geçiş dönemi koşullarını belirlemek (transitional arrangements) ve müzakere yoluyla AB'ne kabul ettirmek durumundadır.

- AB çerçevesinde mal, hizmet ve üretim faktörlerinin dolaşım serbestliği ve dış ticaretinin liberalleşeceği gerçeğinden hareketle ekonominin yeniden yapılanması, rekabet gücü olan sektörlerin saptanması ve bunların teşvik edilmesi için gerekli stratejileri belirlemeli ve bu konuda AB teknik ve finansal destek mekanizmasından yararlanılmalıdır.

Annan Planını ekonomik açıdan yorumlamak çok kolay değil. Bunun çeşitli nedenleri arasında, planın iki defa revize edilmesi, birçok konunun yoruma açık olması ve bir çok önemli konunun da boş bırakılarak teknik komitelerin çalışmalarına gereksinim göstermesi sayılabilir. Tüm bu zorluklara rağmen, konuya GKRY ve KKTC ekonomilerinin kısa bir karşılaştırılması ile başlayacağız.

III. İki ekonominin karşılaştırılması

Kuzey ve Güney arasındaki bugünkü ekonomik yapının kısa bir karşılaştırılmasının yapılması Türk oluşturucu devletinin ekonomik endişelerinin hangi noktalarda yoğunlaşacağını göstermesi açısından önemlidir. Aşağıdaki tabloda her iki kesim arasındaki ekonomik farklılıklar açıkça görülmektedir.

makroekonomik göstergeler (2000)

	KKTC	GKRY
GSMH (milyon \$)	1,039	8,879
nüfus (bin)	209	669
fert başına GSMH (US\$)	4,978	13,272
bütçe açıklarının gsmh'daki payı (%)	6.7	2.0
enflasyon %	53.2	4.1
ithalat, milyon (US\$)	425	3,564
İhracat, milyon (US\$)	50	843
turizm gelirleri, milyon (US\$)	198	1,880

Kaynak: DPÖ, KKTC & Department of Statistic and Research, GKRY

- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ekonomisi ile ilgili verileri incelediğimizde, temel göstergelerin 2003 yılına doğru daha da olumlu ve AB ekonomisine uyumlu olduğu görülmektedir. 2002 yılında %2.5 olan büyümenin, tüketim ve turizm geliri artışına paralel olarak 2003 ile birlikte %4'e yükselmesi beklenmekte, işsizlik %4.3, enflasyon ise %3-4 dolayındadır. Gayrisafi yurtiçi hasılanın dörtte birini oluşturan turizm gelirleri 11 Eylül sonrası azalırken, dünyadaki belirsizliğin yurtiçi talebi de olumsuz etkilediği, bunun ithalatı ve ihracatı sınırladığı görülmektedir. GKRY ekonomisinde tarım ve imalat sanayinin büyümede katkısı düşerken, uluslararası finans, uluslararası deniz taşımacılığı, iletişim, bilgi teknolojilerinin katkısı artmaktadır.

- AB'ye uyum çerçevesinde 2004'e kadar denk bütçeyi hedefleyen mali program, kamu açığını GSYİH'nin %3.1'ine çekerken, bütçe açığının %2.6'ya inmesi beklenmektedir. GKRY, KDV ve satışla ilgili dolaylı vergileri AB düzeyine çekmiş, gelir vergisi dilimlerini yükseltirken, kurumlar vergisi oranlarını düşürücü vergi reformunu gerçekleştirmiş, sermaye akımını liberalleştirmiş ve istikrarlı para birimi ile AB'ye uyum çerçevesinde önemli adımlar atmış bir ekonomik yapıya sahiptir.

- KKTC ekonomisi ise küçük bir ada ekonomisi yapısında olup, fazla duyarlı olduğu dışsal etkenlerin yanısıra, ekonomi politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasına olanak sağlayacak yasal ve kurumsal altyapının istenen düzeyde gerçekleşmemesi sonucu korumacılık ve eksik rekabet koşullarında serbest piyasa ekonomisi modelini sürdürmeğe çalışmaktadır. Yurtiçi gelirleri bütçe harcamalarını karşılamada yetersiz kalan KKTC'ye mali destek Türkiye'den sağlanmaktadır.

- KKTC'de kayıt dışı ekonominin önemli bir oranda olması (yaklaşık %40), altyapı eksiklikleri ve eksik rekabet koşulları, üretimde girdi maliyetlerinin yüksek olmasına ve kaynakların verimli kullanılamamasına neden olmaktadır. Serbest piyasa uygulamasına rağmen, GSMH'nin kamu kesimi kontrolündeki payı giderek yükselirken, özel sektör kontrolündeki payı azalmıştır. Toplam transfer harcamaları 1983 sonrası artış trendi izlemiş ve GSMH'nin yıllık ortalama hızı %3.2 dolayında iken, kamu cari harcamaları %4.2 ve transfer harcamaları %8.9 oranında artmıştır. Transferlerdeki artış daha çok sosyal güvenlik sisteminde ve mali transferlerin ağırlıklı olduğu tarım kesimindedir. Bu haliyle mali sistemin sürdürülebilir bir yapıda olmadığı açıktır.

- Mali sektör kaynakları büyük oranda kamu tarafından kullanılmış, ülke içindeki toplam banka plasmanlarının kamu kurum ve kuruluşlarına giden payı 1983

te %15 iken 2001 yılında %64'e yükselmiştir. Aynı dönemde, özel sektörün finansmanında kullanabilecek plasman payı ise %85'lerden %36'lara gerilemiştir (Yılmaz: 2002)

- Mali sektörde kaynakların kamu tarafından kullanılmış olması veya ticari bankalar aracılığıyla yurtdışında değerlendirilmesi sonucu oluşan sığ mali yapıya bankaların kendi iç yapılarındaki bozukluklar da eklenince 2000 yılında bankalar krizi ile hızlanan bir fakirleşme süreci başlamıştır. Yüksek maliyet-yüksek fiyat sarmalının da etkisiyle özel sektörün rekabet gücü kalmadığı gibi halkın da tüketim gücü kalmamıştır. 2000 yılında 4.978 dolar olan kişi başına gelir 2001 yılında 4.303 dolara düşmüştür. Bankalar krizinde mevduatların %100 devlet garantisi altında olması nedeniyle sahiplerine ödenmesi taahhüdü, Türkiye'den gelen kaynakların yatırımlara yönlendirilebilmesini de engellemiştir.

- Bağımlı yapısı nedeniyle Türkiye ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların yansımaları da iç talebe bağlı ekonomiyi büyük ölçüde sarsmış, birçok şirket kapanmış, işsizlik artmış ve KKTC halkının alım gücü önemli ölçüde düşmüştür. Buna 2000 yılında mali sektörde başlayan sorunlar ve para birliği içerisinde olduğu Türkiye'deki kur politikasındaki değişiklikler de eklenince, tüm sektörlerde gerilemeye bağlı olarak ekonomi 2001 yılında %3.6 oranında daralmıştır. 2002 yılında büyümenin artırılması için Türkiye'den özel teşvik modelinin uygulanabilmesine yönelik olarak sağlanan ek kaynakla yatırımlar artırılmaya çalışılmış, ekonomide var olan yapısal bozuklukların giderilmesi yönünde bankacılık, sosyal güvenlik, vergi sistemi ve kamu maliyesinde yasal ve idari düzenleme çalışmaları başlatılmıştır.

- KKTC'nin tanınmaması yabancı yatırımların gelmemesine, Avrupa Adalet Divanı (ABAD) kararlarının sonucu yaşadığı ambargolar da AB'ye yönelik ihracatının erimesine ve dış ticaretin Türkiye'ye yönelmesine neden olmuştur. KKTC'nin dış ticaretteki temel politikası, döviz kazandırıcı işlem olan ihracatın üçüncü ülkelere, döviz çıkışını asgari ölçüde tutmak için de ithalatın Türkiye'den yapılmasıdır (yaklaşık %60).

- Toplam istihdamın çalışabilir nüfus içerisindeki payı %59 dolayında seyretmekte olup, kamu hizmetleri en yüksek paya sahiptir (%20.2). Bunu %17.1 oranıyla tarım, %15.8 oranıyla inşaat, %14.6 oranıyla serbest meslek ve hizmetler izlemektedir.

- Hem KKTC'de hem de GKRY'de turizm ekonomide öncelikli sektörlerdendir. GKRY, 90.000 yatak kapasitesi ile 2.7 milyon turist çekerek 2 milyar doların üzerinde turizm geliri elde ederken, KKTC'de turist sayısı 400.000 dolayında ve yıllık geliri 200 milyon dolara yakındır. Turizmin GSYİH'daki payı %3 ve istihdamdaki payı %4 ile sınırlı kalmıştır. GKRY'de turistlerin %80'i AB'den gelirken, KKTC'de turistlerin %80'i Türkiye'den gelmektedir.

- Aslında her iki ekonominin de yapısı birbirine benzemektedir. GSYİH'nın sektörel dağılımında, hizmet sektörü ağırlıklı (KKTC'de %76.4, GKRY'de %79.8, her ikisi de %66 olan AB-15 ortalamasının üstünde), sanayinin payı %12 dolayında, tarım KKTC'de %8.4 iken, GKRY'de çok daha düşüktür (%3.6).

GSYİH'nın sektörel dağılımı

Sektörler	KKTC	GKRY
Tarım	8.4	3.6
Sanayi	12.2	12.7
fiziksel üretim sektörleri	20.6	16.3
İnşaat	9.5	6.8
Toptan- perakende ticaret	14.6	12.6
Otelcilik-lokantacılık	3.3	9.1
ulaştırma ve haberleşme	12.4	8.9
mali müesseseler	5.9	7.5
Serbest meslek ve konut	14.2	13.3
kamu hizmetleri	16.5	21.6*
Hizmet sektörleri	76.4	79.8
(-)zıfı banka gelirleri	3.7	4.2
İthalat vergileri	6.5	8.1
GSYİH	100.0	100.0

Kaynak: DPÖ, KKTC & Department of Statistic and Research, GKRY

İki ekonomi arasındaki ekonomik göstergelerdeki farkı ve yapısal benzerlikleri kısaca gözden geçirdikten sonra, AB üyeliği perspektifinde ekonomik konumu belirlemeye çalışacağız.

- GKRY AB müktesabatına uyum sağlamak konusunda 31 başlık altında toplanan kriterlerin çoğunu sağlamıştır. Bu nedenle GKRY'nin Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde yaptığı çalışmalarda varılan aşama incelenmeli ve bu sürece dahil olmamış olan KKTC'nin eksiklikleri ve gereksinimleri belirlenmelidir. GKRY'nin müzakere sürecinde KKTC'nin ihtiyaçlarını hesaba katmadığı gerçeğinden hareketle ve bu noktada Türk kesiminin tamamen bağımsız pozisyon belirlemesi zor olduğuna göre, avantajlı olduğu düşünülen konularda gelinen nokta kabullenilmeli, GKRY'nin uyum sağlamış olduğu diğer konularda ise KKTC'nin istekleri, alınacak önlemler ve geçiş süreleri bir an önce masaya getirilmelidir. Herhalukarda, Kıbrıs Türk tarafının AB ile müzakerelere başlangıç noktası, KKTC aleyhine yürütülen ayrımcılığın ve ambargoların hemen kaldırılması olmalıdır.

- AB müktesabatına uyumun gerektirdiği çaba ve bunun yasal ve kurumsal çerçevesinin ve politikalarının ve adaptasyonunun çok kısa bir süre içerisinde yapılacak olması kolay değil. Türk oluşturucu devleti uyumun mali ve diğer maliyetlerini zamana yaymak lüksüne sahip değil. Bir yandan AB'ye uyum yasaları hazırlanır, kurumlar oluşturulurken, diğer taraftan sektörel uyum programlarının hazırlanması ve buna uygun yasal ve kurumsal çerçevenin çizilmesi gerekiyor. Zengin bir ekonomi ile yanyana olmanın getirdiği tehditleri fırsata çevirebilmek, geçişi acısız yapabilmek ve geçiş sürecinde AB üyeliğinin getirdiği destek mekanizmasından azami yararlanabilmek ciddi bir stratejik planlamaya gereksinim gösterecektir. Bu bir nevi diğer aday ülkelerin hazırladığı Ulusal Programa benzetilebilir.

- Tüm bunları gerçekleştirmeğe çalışırken de yoğunlaşan rekabet koşullarının yaratacağı sorunlarla da uğraşmak zorunda kalacaktır.

IV. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı

- İki oluşturucu devlet arasında malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayabilmek kolay bir süreç değildir, özellikle ekonomik pariteler bu kadar farklıyken. Bu noktada Plan “Koruma Önlemleri” altında aşağıdaki ifadeye yer vermektedir. “Özel durumlarda, Avrupa Birliğinin kendi iç piyasasının işleyişi çerçevesinde, üyeler arasındaki mal ve hizmetler, insanlar ve sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki bazı sınırlamaların kaldırılması gibi durumların, Kıbrıs Türk ekonomisinde ciddi sorunlar yarattığı veya yaratabileceği durumlarda, yetkili Kıbrıs makamları üç yıllığına uygun koruyucu önlemler alır. Bu tür önlemler, Komisyonun iznine tabi olarak, uzatılabilir. Bu tür önlemler makul oranlarda olur ve ticaret üzerinde örtülü bir sınırlama teşkil etmez.”

- Planın bu konuda öngördüğü üç yıl hangi koşullarda yeterlidir, hangi koşullarda uzatılması için müzakere edilmelidir, makul oranlar nedir, hangi tür önlemler ticaret üzerinde örtülü bir sınırlama teşkil etmez ve geçiş dönemi koşulları (transitional arrangements) neler olmalıdır? Geçiş süreleri iyice hesaplanmamış bir strateji, Türk kesimini fakirleşme sürecine sokar, ekonomi rekabet gücünü tamamen kaybeder.

- Emeğin serbest dolaşımı ile ilgili aşağıdaki faktörler göz önünde tutulmalıdır. Ücretlerin Türk kesimine göre %20-25 oranında yüksek olduğu GKRY’de yabancı işçiler toplam istihdamın %8,5’u oluşturmakta olup, bu oran içinde 3000 –4000 kişi dolayında her gün Rum tarafına geçen ve akşam KKTC’ye dönen Kıbrıslı Türk de vardır. Yabancı işçiler kalifiye olmayan işlerde çalışmaktadır (tarım, inşaat, ev hizmeti gibi). İki taraf arasındaki ücret farklılıkları gözönünde tutularak ve Türk oluşturucu devletinin rekabet gücünü biran önce arttırması açısından ucuz işgücü gereksinimi ve ayrıca kalifiye işgücünün yüksek ücret nedeniyle güneye göçünü önleyebilmek açısından işgücünün serbest dolaşımında Güney ve Kuzey arasındaki ücret farklarının belli bir düzeye inmesine kadar geçici sınırlamalar getirilebilir. Bu sınırlamalar genel olabilir veya işgücü arzı ve talebine göre sadece belli sektörlere getirilebilir. Fakat bu tür sınırlamaların çok uzun süremeyeceği de bir gerçektir.

- Türk oluşturucu devletindeki kamu görevlilerinin sayısı Avrupa normlarına göre azaltılacaktır. Bu kişilerin erken emekliliği veya yeniden bir işe eğitilmeleri gündeme gelmeli ve bunun için finansal kaynak belirlenmelidir. Bu kişilerin girişimci olmalarını destekleyici programlar da önemlidir.

- Göç nedeniyle tarım kesiminden ayrılacak olanların da rehabilitasyonu ve farklı alanlarda yeniden çalışma yaşamına girmeleri için eğitim programlarına gereksinim vardır.

Her ne nedenle olursa olsun, istihdam ve göç politikalarının, nüfus dengesini Türk kesiminin aleyhine bozmamasına dikkat etmelidir

- Diğer bir konu ise Kıbrıs’ın AB üyesi olarak Schengen vize kurallarını bütün üçüncü ülkelere uygularken, TC vatandaşlarını geçici bir dönem için vize uygulaması dışında tutmasını sağlayacak bir protokolün hazırlanmasıdır. Bunun süresi Türkiye’nin AB vize uygulaması gerekmeyen ülkeler listesinde bulunacağı tarihe kadar olmalıdır.

- Üçüncü Planda belirtildiği şekliyle “Avrupa Birliği, Kıbrıs’ı, Yunan ve Türk vatandaşlarının ülkeye giriş ve ikamet haklarıyla ilgili olarak, Avrupa Birliği üyesi diğer ülkelerde Türk vatandaşlarına uygulanan giriş ve ikamet düzenlemelerini etkilememek koşuluyla, Yunan ve Türk vatandaşlarına ülkeye giriş ve ikamet konularında eşit davranmaya yetkili kılar. Türk vatandaşlarının ülkeye giriş ve ikamet haklarının uygulanmasıyla ilgili olarak, yukarıdaki ilkeye ve Kıbrıs’ın Schengen acquis’e uyumlu olarak katılımıyla, Komisyon, Kıbrıs ve Türkiye arasında gecikme

olmadan, Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç bir yıl içinde müzakere edilir.” Teorik olarak Yunan ve Türk vatandaşlarına ülkeye giriş ve ikamet koşullarında eşitlik verileceğini söylemek uygulamada geçerli olmayacaktır, çünkü Yunanistan AB üyesidir, TC vatandaşlarına ise AB ülkelerinde vize uygulanmaktadır.

- Türkiye'nin AB üyeliği gerçekleşene kadar geçecek sürede Federal Devlet'in Türkiye'yi AB üyeliğinin tanıdığı bütün hak ve ayrıcalıklardan (seyahat ve yerleşme serbestlikleri dahil) yararlandıracağı hükme bağlanmalıdır.

- Sermayenin serbest dolaşımı ile ilgili mutlaka uzun bir geçiş dönemi sağlanmalıdır. “Sermaye hareketliliği konusunda onbeş yıldan kısa olmayacak bir geçiş dönemi sürecinde Rumların Türk oluşturucu devleti bölgesinde doğrudan yatırım hissesi edinmesi kısıtlara bağlanmalıdır. Bu amaçla halen KKTC'de tescilli sanayi ve ticaret firmalarının ve özellikle finans kuruluşlarının birleşme ve satınalma yolu ile kontrol hisselerinin diğer oluşturucu devlet ve AB şirketlerine ve vatandaşlarına devri üzerinde Türk oluşturucu devletinin gözetimi ve veto hakkı olmalıdır. Geçiş dönemi sürecinde Türk oluşturucu devletinden Güney'e veya Kıbrıs dışına yatırım yapma az da olsa caydırıcı bir işlem vergisine tabi tutulmasında yarar vardır”(Türel: 2003).

V. Ekonomik pariteyi sağlamayı amaçlayan mali transferler ve kamu maliyesi

- Diğer bir önemli konu ise vergi politikaları ve vergi gelirlerinin paylaşımıdır. İki oluşturucu devlet arasında uygulanacak vergi politikalarının uyumlaştırılması kadar merkezde toplanan vergi gelirlerinin paylaşılması da rekabet açısından çok önemlidir.

- Türk oluşturucu devleti AB normlarını esas alarak mevzuat uyumunu gerçekleştirmelidir.

Federal devletten oluşturucu devletlere yapılan mali transferlerin temel ilkesi iki oluşturucu devlet arasında ekonomik paritelerin yakınlaştırılması olmalıdır. Birinci Planda dolaylı vergilerden AB'ne transfer edilen kısım çıktıktan sonra geri kalanının %50den az olmamak kaydıyla oluşturucu (plandaki adıyla “ parça”) devletlere nüfus oranına göre verilmesini öngörülyordu (İlişik 7, madde 1). Üçüncü Planda oluşturucu devletlere aktarılabak oran değıştirildiyse de (“Federal hükümet her oluşturucu devlete kendi sınırları içinde toplanan katma değer vergisinin üçte birini transfer eder. Federal hükümet, Avrupa Birliğı'ne aktarılmayan dolaylı vergi gelirlerini üçte birden az olmayacak şekilde nüfuslarına orantılı olarak oluşturucu devletlere aktarır”) gelir paylaşımı prensibi değışmedi. Bu tarz bir gelir paylaşımı Güneyin kişi başına yüksek geliri nedeniyle daha fazla tüketeciğı ve dolaylı vergi toplamı daha fazla olacağından Türk kesiminin lehine gibi görülebilirse de, iki kesim arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi eşitlenene kadar vergi geliri paylaşımında Türk oluşturucu devletinin gereksinimleri gözönünde tutulmalı ve gelir paylaşımı buna göre yapılmalıdır. Ekonomik pariteler eşitlenince nüfus esasına dönülebilir. Ayrıca Türkiye'den gelecek doğrudan transferler gelir paylaşımının dışında tutulmalıdır.

- Türkiye ve Yunanistan'dan gelecek doğrudan transferler, ilgili oluşturucu devlete gitmeli ve paylaşılacak gelir havuzunun dışında bırakılmalıdır. Diğer ülkelerden veya uluslararası kuruluşlardan sağlanacak karşılıksız transferler ya nüfus esasına göre veya gelişmişlik farklarını giderme amaçlı paylaşılmalıdır.

- KKTC kamu maliyesi incelendiğinde, bir taraftan transfer ve personel giderlerinin yüksek olması, diğer taraftan ise vergi gelirlerinin istenilen düzeylerde olmaması nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereğı çok artmıştır. Bütçe yerel gelirleri yalnızca cari giderleri karşılayabilmekte, altyapı gibi yatırımlar Türkiye'nin sağladığı

kredi ve katkılarla gerçekleştirilmektedir. Planla birlikte kamu maliyesindeki bu tablo hemen değişmeyeceğine göre, olası bir çözümde son derece önem kazanacak altyapı, ulaştırma ve telekomünikasyon projelerinde Türk oluşturucu devletine federal devletin bütçesinden yardım verilmesi üzerinde durulmalıdır.

- Geçiş sürecinde Türk oluşturucu devletinde tüm gelirler bütçe içine alınmalı, bütçe dışı kalemler kaldırılmalı, özelleştirme gerçekleştirilmeli, kamu sektörü küçültülmelidir. Tüm bu nedenlerle, geçiş döneminde AB'den geçici bütçe desteği istenebilir, sorunlu durumlarda (Bosna, Kosova gibi) AB'nin bu desteği verdiği görülmüştür.

VI. Dış borcun üstlenilmesi

- Birinci Annan Planının ekonomik açıdan kabul edilemez konularından bir tanesi Kuruluş Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden önceki borçların sorumluluğunu Federal devletin üstlenmesidir ki yaklaşık 12 milyar dolardır. Yıllarca ambargolar altındaki Türk kesiminin anlaşma sonrası toplayacağı vergilerle Rumların aldığı borçların ödenmesine katkı vermesi anlaşılır değildir. Bu konu üçüncü Planda ilgili borçtan nüfusu yarar gören oluşturucu devletin ödemesi şeklinde değiştirilmiş ve sadece bayındırlık ve altyapı gibi tüm Kıbrıs'ın yararına kullanılan borçların federal devlet tarafından ödeneceği belirtilmişse de, borcun kullanıldığı altyapının da uzunca bir süredir Rum tarafında olduğu düşünülürse, bu konuda en doğru yaklaşımın borç konusu olan bayındırlık ve altyapı yatırımlarının tespit edilerek borcun hangi kesimin sorumluluğunda olduğunun belirlenmesidir.

VII. Para ve bankacılık politikalarının uyumlaştırılması ve Merkez Bankası

- Planda iki oluşturucu devlette şubesi bulunan tek bir Merkez Bankası var. Kıbrıs Merkez Bankasının Avrupa Merkez Bankaları sisteminin bir parçası olarak uygulayacağı faiz politikası ve para arzı euro alanı normlarına uygun olacaktır. Burada Türk oluşturucu devletini ilgilendiren konu, Merkez Bankası tüm adadaki bankacılık sektörünü düzenler ve denetlerken özellikle geçiş döneminde Türk oluşturucu devletinin önemli bir yapılanmadan geçecek olan kendi bankacılık kesimini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olmasıdır. Bu nedenle, oluşturucu devlet şube müdürlerinin Merkez Bankası yönetim kurulu içinde olması sağlanmalıdır ki, Plan bunun yasa ile düzenlenebileceğini belirtmektedir.

- Başkanlık Konseyi tarafından atanan Merkez Bankası başkanı rotasyona tabi olmalıdır ki Planda bu husus belirtilmemiştir. Ayrıca Merkez Bankasının üç kişilik yönetiminde basit çoğunlukla karar alma süreci işleyişinin sağlıklı olmama ihtimali yüksektir.

- Kıbrıs AB'ye katıldıktan bir süre sonra euro'ya geçecektir. Türk oluşturucu devleti euro'ya geçebilecek duruma gelene kadar ne yapacaktır? Geçiş döneminde Kıbrıs Lirasına (Cyprus pound) geçmek hem teknik açıdan yanlış, hem pahalı bir süreç, hem de bu para birimi, Kıbrıs Cumhuriyetinin devamı olarak algılanacağı için psikolojik ve siyasi açıdan kabul edilemez. Geçiş döneminde Türk oluşturucu devleti TL ile diğer bir istikarlı parayı (tercihen euro) birlikte kullanabilir ve finans kesimi euro işlemlerine giderek ağırlık vererek geçişi yumuşatabilir. Süreç içinde euro alanına geçişle ilgili kriterleri sağlama zorunluluğu, federal devletin Türk tarafının mali yapısını kuvvetlendirici destekler vermesini zorunlu kılmalıdır.

- Türkiye ile Türk oluşturucu devleti arasındaki kaynak transferlerine yeni bir kanal açmak gerekeceği için KKTC Kalkınma Bankası desteklenebilir.

- Türk oluşturucu devletinde bankacılık sektöründe AB standartlarına uyum sağlanırken yeterli büyüklüklere ulaşılması için mevcut bankalararası

birleşmeler veya yabancı bankalarla birleşmeler söz konusu olacaktır. Şu anda yürürlükte olan para ve kambiyo rejiminin liberal bir yapıda olması, para birliği konusundaki deneyim, bankalar yasasının AB mevzuatı ile uyumlu olması önemli avantajlar olarak görülebilir.

VIII. İç ve dış ticarete rekabeti belirleyen konularda uyum

- GKRY müzakere sürecinde rekabeti doğrudan belirleyen konularda; Şirketler Hukuku, Rekabet Hukuku, Tüketici Koruma Kanunu, sınai ve fikri mülkiyet hakları, anti-tröst ve devlet yardımlarında önemli adımlar atmıştır. Temmuz 2001'de zor durumdaki firmaları kurtarma ve yeniden yapılandırma, çevre korumaya yönelik yardım ve garantiler şeklindeki yardımlarla ilgili kurallar belirlenmiş, kamu yardımları ile ilgili bir komiser atanmıştır. Küçük ve Orta İşletmelere yönelik kamu yardımı, AR+GE yardımı ve profesyonel eğitimlere yönelik yardım konusunda regülasyonlar kabul edilmiş durumdadır. 1 Ocak 2003 te tamamlanan Gümrük Birliği çerçevesinde de rekabetle doğrudan veya dolaylı ilgili konularda AB ile uyum sağlanmıştır.

- Sonuç olarak, olası bir ortaklık rekabet gücü az olan Türk oluşturucu devleti ekonomisini zorlayacaktır. 2002 yılı verileriyle kişi başına satın alma gücü paritesi diğer 12 adayın ortalamasının %210'u olan Rum oluşturucu devleti ile gümrük birliğini gerçekleştirecektir.

- KKTC'nin ve bunun doğal uzantısı olan Türk oluşturucu devletinin ise rekabet konusunda birçok alanda gerekli yasaları olmadığı gibi rekabetin gelişeceği serbest piyasa koşulları da kurumlaşmamıştır. Sermaye kullanımının pahalı ve sınırlı, teknoloji kullanımı yetersiz, deniz ve hava ulaşımındaki altyapı eksiklikleri ve maliyetli olmaları, mesleki-teknik ara eleman yetersizliği, vergi ve sosyal güvenlik yükünün ağır olması, su, elektrik, yol ve diğer altyapı eksiklikleri gibi üretimin verimliliğini olumsuz etkileyen birçok faktör vardır. Türk oluşturucu devletinin rekabetle ilgili biran önce yapması gereken yasal ve idari düzenlemeler ise çok çeşitlidir. İthalatta haksız rekabetle ilgili yasal düzenlemenin uyumlaştırılması, dampingli veya sübvansiyonlu ürünler ve korsan ürünler gibi konularla ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gibi.

- AB yasalarına uyum sürecinde rekabet yasasının geçmesi sonucu tekellerin veya oligopol durumundaki firmaların egemen pozisyonlarına müsaade edilmeyecek, eksik ve haksız rekabet ortadan kalkmış olacaktır.

IX. Türk oluşturucu devleti için geçiş döneminin doğru kullanılması

- Üçüncü Annan Planı Madde 51'de Ekonomik geçiş ve uyumlaştırma altında " Kuruluş anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte ilk yıllarda federal ekonomi politikaları oluşturucu devletlerin ekonomilerinin uyumlaştırılması ve ekonomik eşitsizliğin en kısa zamanda giderilmesine özel önem verecek " denilmektedir..

- Türk oluşturucu devleti ilk yıllarda bir taraftan rekabet gücünü arttırıcı önlemler alırken, bir taraftan da gümrük birliği doğrultusunda yapması gereken düzenlemeleri gerçekleştirmelidir. Hatta Gümrük Birliğinin statik ve dinamik etkileri hesaplanmaya çalışılarak, bu etkilerin ekonominin rekabet gücünü nasıl etkileyeceğine bakılarak, çeşitli sektörler için farklı geçiş dönemi belirlenmelidir. Gümrüklerin kaldırılması ile meydana gelen ticaretin yaratılması veya yön değiştirmesi kısa dönemde dış ticaret hadlerini aleyhe geliştirecekse de, orta dönemde maliye, para ve döviz kuru politikalarının uyumlaştırılması ve ihtisaslaşma ekonomide iç ve dış istikrarı olumlu etkileyecektir.

- Acquis'e uyum çalışmaları, idari kapasitenin gözden geçirilmesi, tüm idari yapının yeniden yapılandırılması ve modernizasyona gidilmesini gerektirecektir. Bu konuda Plan" Avrupa Birliği, Kıbrıs Türk yasalarını Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu hale getirmeye yardımcı olmak, Kıbrıs Türk devletindeki yönetim kapasitesini artırabilmek, ve Kıbrıs içindeki ekonomik eşitsizliği daraltmak üzere mali yardım dahil, özel önlemler benimsemeyi üstlenir." demektedir.

- AB ile gümrük birliğindeki Türkiye ve yeni Federal devlet arasında gümrüksüz ticaret gerçekleşecek ve KKTC'nin Türkiye ile tüm protokollere karşın yaşadığı ticari sorunlar ortadan kalkacaktır. Doğal nedenlerle, Kıbrıslı Türkler, Türkiye ve Rum oluşturuocu devleti arasındaki ticarete köprü vazifesi göreceklerdir.

- İthalat ve dağıtım lisansları konusunda yasal düzenlemeler AB'ye uyumlu yapılmalıdır. Aksi takdirde olası bir çözümde lisans anlaşmaları Rum kesimine geçer. Bu noktada 3ncü Planda "mümkün olan durumlarda iş adamlarının Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini müteakip kendi oluşturuocu devletlerinde işlerine devam edebilecekleri şeklinde" bir ifade varsa da, "mümkün olduğu durumlar" konusuna açıklık getirilmeli ve gelecekte de oluşturuocu devletlerde bulunan şirketlerin mevcut ve yeni lisans anlaşmalarını ayrı yapma hakkı engellenmemelidir.

- İki oluşturuocu devletli modelde, her iki devletin de ayrı uluslararası ticari ilişki kurma hakları olacağına göre, KKTC'nin olası bir anlaşmadan önce veya sonra imzalayacağı tercihli ticaret anlaşmaları ile ilgili yasal düzenlemeler ve özellikle KKTC'nin Türkiye ile olan tercihli ticari ilişkilerinin müzakere edilmesi önemli konular arasındadır. Aynı şekilde Rum kesiminin de imzalamış olduğu anlaşmalar dikkatlice gözden geçirilmelidir.

- Plana dahil ilişkiler (federal yasalar ve diğerleri) boş bırakılmış ve içinin iki tarafın mutabakatı ile doldurulması için 25 Mart 2003 tarihine kadar süre verilmiştir. Eğer bu tarihe kadar hazırlanamazsa, BM Genel Sekreterinin bu kısmı tamamlayıcı önerileri geçerli olacak ve Kuruluş anlaşması ile birlikte referanduma sunulacak. Doldurulacak sayfalar arasında birçok temel yasa hazırlanacak ki bunların içinde özellikle ekonominin işleyişini belirleyecek yasaların hazırlanmasında uyum süreci ve geçiş süreleri ile ilgili pazarlıklar KKTC için son derece önemlidir. GKRY müzakere sürecinde zaten bu yasalarını AB ile uyumlu hale getirmiştir. KKTC'nin hazırlığı olmaması durumunda, büyük bir olasılıkla BM Genel Sekreteri GKRY'nin hazırlamış olduğu yasalar ile boşlukları dolduracaktır.

- Annan Planı Kuruluş Anlaşması Madde 12'ye göre, geçmişteki icraatlarda, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce, herhangi bir makam tarafından yasama, yürütme veya yargıya ilişkin bir icraat bu antlaşmanın herhangi bir maddesi ile ters olmadığı sürece tanınıyor ve bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren de etkisi devam ediyor. Bu maddenin Türkiye ile KKTC arasında imzalanan çok sayıda antlaşma ve protokolün özellikle ekonomik alana ilişkin olanlarını olumsuz etkilememesi veya geçersiz kılmamasına dikkat edilmelidir.

- Daha ileri bir aşamada, AB Konseyinde ticaret politikası ile ilgili kararlarda Kıbrıs devletinin pozisyonunun belirlenmesinde her iki oluşturuocu devletin de görüşlerini mutlaka dikkate alacak bir sistem kurulmalıdır.

X. Ekonomik paritelerin yakınlaştırılmasında AB Fonlarının önemi

- Yukarıda çizilmeye çalışılan geçiş döneminde alınması gereken önlemler ve düzenlemelerin başarı şansı AB'den gelecek desteğe de bağlıdır. Annan Planının zayıf noktalarından birisi Türk oluşturuocu devletine yöneltilen fonlarla ilgili çok az somut tespit yapmış olmasıdır. AB'nin Bölgesel Politikasında yapısal

fonların üçte ikilik kısmı GSYİH'sı Topluluk ortalamasının %75' inden düşük olan bölgelere yöneliktir (Objective1). Aday olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de GSYİH AB-15'e göre düşük olup, bu ülkelerin vatandaşı olan 105 milyon insanın 98 milyonu GSYİH'nın %75 daha düşük olduğu bölgelerde yaşamaktadır.

- Planda, Türk oluşturucu devleti ayrı bir "bölge" (region) olarak tanımlanmamaktadır. Tüm adanın bir bölge olarak tanımlanması durumunda, Güney kişi başına yüksek gelir düzeyi ve düşük işsizlik oranı ile adayı bu kategoriye sokmayacaktır. Fakat AB bölgesel politikası çerçevesinde yanyana iki bölgenin gelişmişlik farkının asgariye indirilmesi gereği Kuzey Kıbrıs'ın mutlaka "öncelikli bölge" (objective 1, Priority Region) olarak tanımlanması gerekmektedir. Böyle bir tanımın yapılması durumunda ve yeni girecek üyelere verilecek azami yardımın GSYİH'larının %4'ünü geçemeyeceği prensibinden hareket edilince, yapısal fonlardan Türk oluşturucu devletine 200 milyon euro dolayında yıllık yardım gelebileceği hesaplanmıştır (Emerson & Tocci:2002). Bu tahmin fazla iyimser olarak kabul edilse de, yapısal fonlardan önemli bir miktar yardım Türk oluşturucu devletine yöneltilebilir. Burada güneyin fon gereksiniminde olmaması bir avantajdır.

- Ayrıca ekonomik altyapının iyileştirilmesi, eğitim programları, ulaşım ve iletişim altyapısının gereksinimleri, Portekiz örneğinde olduğu gibi üniversitelere, hastanelere yönelik yardımlar da gündeme gelmelidir. Turizm sektörünün rehabilitasyonunda Avrupa Yatırım Bankası kredileri alınabilir ki diğer Akdeniz ülkelerinde bu desteğin tutarı neredeyse yapısal fonlara ulaşmıştır. Bunlara ek, sadece Akdeniz ülkelerinin faydalanabileceği kaynaklar da gündeme gelecektir. Örneğin, MED-Programları çerçevesinde eğitimde MED-CAMPUS, KOBİ'lere yönelik MED-INVEST, yerel yönetimleri ilgilendiren MED-URBS, medya örgütlerini ilgilendiren MED-MEDIA gibi.

- Annan Planının eksikliği, sadece Türk oluşturucu devletine 2004-2006 dönemi için aktaracağı 206 milyon Euro'dan bahsetmesi, buna yapısal fon desteğinin de ekleneceğini söylemesine rağmen somut olarak bir veri vermemesidir. Planda finansal destek anlamında somut ifadeleri aramamızın nedenlerinden birisi de AB'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde mali yardım sicilinin bozuk olmasıdır. Halbuki KKTC halkı Planın getireceği çözümü ekonomik refahın garantisi olarak görmektedir.

XI. Yukarıda çizilen çerçevenin verileri altında irdelenmesi gereken diğer bir konu ise temel sektörlerin rekabet gücü, yeniden yapılanma gereği ve gerekli stratejilerdir. Bu da başlı başına ayrı bir çalışma konusudur. Gene de kısaca temel sektörlerin rekabet durumuna bakmaya çalışacağız.

Tarım sektörü Roma Antlaşmasından itibaren Topluluk politikalarında özel bir konuma sahiptir. Tarımın süreç içinde üretimdeki ve istihdamdaki payının azaltılmasına çalışılırken, verimlilik, üreticinin hayat standardının korunması, pazarın istikrarı ve tüketicinin pazarda uygun fiyatla ürünü alması kadar, bu sektörün Topluluk bütçesindeki önemli payı gündemdeki yerini hep korumuştur.

- KKTC'de tarımın GSYİH içerisindeki payı(%9) yıldan yıla azalmakla beraber, yarattığı katma değer, istihdam payı (%18), ihracat payı (%32) ve diğer sektörlerle katkısı dolayısıyla ekonominin bel kemiği olmaya devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki, sanayi ürünleri ihracatının da %24ü tarımsal kökenlidir. Buna rağmen, bütün diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ve ayrıca Avrupa Adalet Divanı(ABAD) kararları ve ihracatta sağlık sertifikası sorunu gibi özel nedenler de, KKTC'de tarım üretimi ve ihracatının azalmasına ve tarımda çalışan nüfusun toplam çalışan nüfus içerisindeki payının düşmesine neden olmuştur. Olası bir çözümde, AB ihracatında yaşanan sağlık sertifikası sorunu son bulacaktır.

- GKRY’nde tarımın GSYİH’deki payı %3.5 (AB-15 %2), istihdamdaki payı 9.2 dir. Bu oranlarla GKRY AB-15 ortalamasına diğer aday ülkelerden çok daha fazla yakındır. Sektör sulamaya dayalı narenciye ve sebze gibi ürünlere bağlı olup, toplam su arzının dörtte üçünü kullandığından, tarımın yeniden yapılanması gündemdedir.

- Annan Planı çerçevesinde Rum oluşturuocu devletine bırakılacak toprakların kuzeyin en verimli toprakları ve su kaynaklarının bulunduğu bölge olmasına rağmen (Güzelyurt, Yeşilirmak) Planın “toprak sorununu yaşanabilir geçim düzeyi ile birlikte değerlendirmemesi” önemli ekonomik eksilerinden birisidir. Tarımsal alandaki daralma doğal olarak tarım üretimini, ticaretini ve tarıma dayalı sanayii olumsuz etkileyecektir. Ayrıca toprak verilmesi sonucu yerinden göç etmek durumunda kalacak ve işsiz kalma riski taşıyan nüfusun planlı ve acısız bir şekilde diğer sektörlerle geçişi konusunda da somut öneri yoktur.

- Bu bölgeler Rum kesimine bırakılınca, göç edenler ve göç alan bölgeler ekonomik, sosyal ve toplumsal yönden birçok sorun yaşayacaktır. Bu insanlara yeni istihdam olanakları, konut yapımı, gerekli altyapı hizmetleri için Planda finansal kaynaklar gösterilmemektedir. 1970-80lerde demir-çelik dahil ekonomide yeniden yapılanmanın gerçekleştiği sektörlerde çalışanlara yeni iş kollarına uyum eğitimi, hatta taşınma masrafı dahil her türlü yardımı yapan Topluluğun, anlaşma nedeniyle zorunlu göç eden Kıbrıslı Türk’e kaynak ayırmaması kabul edilemez.

- Plana göre Rumlara verilmesi olası bölgelerde, ekonominin şimdiden durduğu düşünülürse, gerekli önlemlerin hemen alınması gerekiyor. Rum oluşturuocu devletine verilecek bölgede bulunan doğal kaynaklara bağlı kuzeyde bir tesis varsa, bu doğal kaynağın kullanım hakkı devam etmeyecek mi? Plan bu konuya da yanıt vermiyor.

- KKTC ekonomisinde de tarım sektörü yeniden yapılandırılmalıdır. Bugün tarım sektörüne hemen her yıl kuraklık parası ve diğer yollarla kaynak aktarılmakta ve verimsiz üretim yapılmaktadır. Toprağın ve su kaynaklarının sınırlı olduğu, narenciye de dahil yetiştirilen ürünlerin dünya pazarlarındaki fiyatlarının durumu ve toprak yapısı da dikkate alınarak, AB’nin tarım politikası çerçevesinde tarımda karşılaştırmalı üstünlüğü olan, getirisi yüksek tarım ürünlerine yönelmesi gündeme gelmelidir. Diğer bir deyişle, tarım sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayan ürünlerde ısrar etmek yerine yeni bir üretim paternine gidebilmek, verimliliği artırmak ve tarımsal üretimde çalışan nüfusun oranını AB ortalamasına çekmek hep finansal destekle süreç içinde gerçekleştirilecek konulardır. GKRY’nin sürece yaydığı tarım konusunu Türk oluşturuocu devleti çok daha kısa bir sürede halletmek durumundadır.

Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı yaklaşık %12 olup, çalışan nüfusun %10’unu istihdam etmektedir. İhracatta 2000 yılı itibariyle sanayinin payı %67.9’luk oranla ilk sırada gelmektedir. Burada en büyük pay konfeksiyon ve gıda sanayi ürünlerine aittir. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu KOBİ’lerdir. Yüksek gümrük ve ithalat fonlarıyla korunan rekabet gücü zayıf bu işletmelerin olası bir çözümde ayakta durabilmeleri zordur. Bu nedenle rekabet güçlerinin artırılması için AB sanayi politikası çerçevesinde desteklenmeleri ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayan alanlarda (hatta birçok durumda mutlak üstünlüğe bile sahip olmayan) faaliyet gösteren işletmelerin de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip alanlara kaydırılması için finansal destek verilmesi gereklidir. Enerji, ulaşım, ve iletişim alanlarında yapılacak altyapı yatırımlarının ise girdi maliyetini düşürmesi ve KOBİ’lerin rekabet gücünü artırması beklenir.

GKRY de üyeliğe geçiş dönemini hızlandırmak için turizm ve imalat sanayiinin ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) gelişiminde fonlardan yararlanmıştır. Güney Kıbrıs 1978-1999 döneminde imzalamış olduğu dört finansal protokol bağlamında yaklaşık 210 milyon euro almıştır.

İnşaat sektörü anlaşma sonrası doğrudan etkilenecek sektörlerin başında gelmektedir.

- İlk etapta yerleşim yerlerini terk eden yaklaşık 50-60 bin kişinin konut ve işyeri ihtiyacı karşılanmalıdır. Planda bunun finansman kaynağı belirli olmayıp, bunun Türkiye veya Türk oluşturucu devleti tarafından karşılanmasını beklemek haksızlıktır. Bu konuda katkı koyacak ülkelerin BM önerisiyle bir toplantı yapmaları somut bir adım olacaktır.

- Turizm yatırımlarında meydana gelecek artışlar, deniz ve hava limanlarında beklenen yatırımlar, iki oluşturucu devleti birbirine bağlayacak olan yollar gibi gerekli altyapıların gerçekleştirilmesi için yapılacak yatırımlar da dikkate alınır inşaat sektöründe canlanma beklenir. Bu ihalelerin AB normları çerçevesinde yapılacağı ve bunlara uygun özelliklere sahip firmaların teklif verebilecekleri unutulmamalıdır. Geçiş döneminde ihalelerde önceliğin oluşturucu devletlerin inşaat şirketlerine verilmesi prensip olarak benimsenmelidir.

Hizmet sektörünün toplam üretimdeki payı %56.8, kamu hizmetlerinin payı %16.4'dur. Hizmet sektöründe çalışan nüfusun toplam çalışan nüfustaki payı %20.2'dir. Hizmet sektörü Rum oluşturucu devletinde de önemli bir sektör olmaya devam etmektedir. Bu sektörde yeniden yapılanma ve çeşitlenme süreci ve iletişim, finans, eğitim gibi hizmetler ağırlık kazanacaktır. Bugünkü yapısıyla sektörde turizm ve yüksek eğitim ön plana çıkmaktadır.

- Turizm: Bu sektör her iki oluşturucu devlet için de önemini koruyacaktır. Bugün KKTC'yi 425.523 turist (2002) ziyaret ederken, GKRY'ne 2.824.654 (2002) , turist gelmekte, KKTC'de turist başına 458 dolar, GKRY'de yaklaşık 750 dolar gelir elde edilmektedir. GKRY'de, mal ve hizmet ihracatının %46.8'i turizmden kaynaklanıyor. Apart ve otel turizmi yapılıyor, gelen turistlerin %77.28 paket turla geliyor.

- KKTC ise bozulmamış doğası, sakin ortamı ve tarihi eserleri olmasına rağmen tanınmamışlığı nedeniyle kapasitesinin sadece %31.5'ünü kullanmaktadır (2001). Olası bir çözüm sonrası, Güney Kıbrıs'ı ziyaret eden turistlerin Kuzey'e serbestçe geçişi (şu anda sadece günübirlik ziyaretlere izin verilmektedir) ve limanların ve havaalanlarının uluslararası trafiğe açılması turizmi kısa sürede canlandıracaktır. Tabii ki bundan, lokanta, taksicilik, kiralık araba ve diğer yan sektörler de olumlu etkilenecektir. Buradaki en önemli tehlike kuzeydeki birçok otelin Rum tapulu olması ve turizm alanında güçlü bir yapıya sahip olan Rumların kuzeydeki tesisleri ele geçirmesidir.

- 1974 öncesi turistik işletmelerin sayısı 23 olup yatak sayısı 3.081 idi. Rebeke ve Laguna hizmet dışı bırakılarak, Salamis Bay satın alınarak ayrıca Celebrity ve Saray Otelinin de Türk malı olması nedeniyle tesis sayısı 18'e, yatak sayısı 1.617'e düşmüştür. KKTC'de bugünkü 115 tesisi analiz edersek (toplam yatak 11.134), bunun 7 adedi (yatak kapasitesinin %8.8'i) devletten uzun vadeli kiralanmış, 18 adedi(yatak kapasitesinin %21.4'ü) eş değer karşılığı verilen, 76 adedi de (yatak kapasitesinin %52.8'i) eşdeğer toprak yerine inşa edilen tesislerdir. 14 tesis (yatak kapasitesinin %17'si)Türk malı yerine inşa edilmiştir.

- Anlaşma sonrası Rumların tesislerini geri istemelerinin etkilerini dört başlık altında görebiliriz:

1. Tesisler; 14 Türk malının dışındaki 101 tesisin bir kısmı eski sahiplerine verilecek bir kısmı da davalı durumuna düşecek (eşdeğer toprak yerine

inşa edilenler). Ayrıca sahil şeridinin genelde Rum tapulu topraklar olduğu gerçeğinden hareketle, büyüyecek olan turizm pastasında Kıbrıs Türk işletmecilerinin payı ne olacaktır? Tüm tesisler anlaşma yapılarak Türk oluşturucu devletine kalsa bile, genişleme durumu çok sınırlı olduğundan, doluluk oranı Akdeniz ülkeleri doluluğuna (%65) yaklaşırsa bile turizm geliri 200.000.000 dolardan ikiye katlanır, 400.000.000 dolara çıkar.

2. Turizme hizmet veren yan sanayiler açısından değerlendirince, gelen Rum işletmecilerin başta gıda sektörü olmak üzere alımlarında yerli sanayinin üretimi yerine Rum sanayi ürünlerini tercih etmeleri doğaldır. Türk kesiminin tek rekabet gücü fiyat ucuzluğu olabilir ki, turizm işletmecilerinin verdiği bilgiye göre bugün bile KKTC ürünleri daha pahalıdır.

3. Turizmle çalışan bankacılık ve finans sektörleri açısından bugün Kıbrıs Türk işletmecilerinin çalıştığı TC ve KKTC kökenli bankalar yerini Rumların tercihi olan bankalara bırakacaktır. Sigorta ise TC şirketlerinin Kıbrıs bayileri yerine AB ülkelerinin bayiliklerine verilecektir. Kabul etmeliyiz ki, korunan bir ekonomiden bu denli bir rekabete geçiş sancılı bir süreçtir.

4. Satış ve programlama yapan tur operatörleri açısından değerlendirme yaptığımızda, amborgaya rağmen KKTC'yi pazarlayan İngiltere'de orta boy ve küçük boy Kıbrıs Türk kökenli tur operatörleri ile Türkiyedeki seyahat acentaları ve tur operatörleri yerlerini Rum işletmecilerin yıllardır çalıştığı büyük boy AB acentalarına kaptırabilirler.

- Tüm bu endişelere rağmen, olası bir çözüm Türk oluşturucu devletin turizmüne inanılmaz bir pazar sunmaktadır. Bu pazarı kaybetmemek için mutlaka öneriler geliştirilmeli, bugünkü yatak kapasitesinin önemli bir kısmının tazminat yoluyla Türklere kalması, bu tazminatın ayrı bir fondan ödenmesi, hatta Mülkiyet Kurulu denetiminde kurulabilecek bu fona otellerin kira öder gibi katkıda bulunması düşünülebilir. Avrupa Yatırım Bankasının da finansal desteğinin alınması düşünülmelidir.

- Geçiş döneminde, sadece turizmde değil genelde yabancı sermaye konusunda iki parça devlet arasında ekonomik pariteler yaklaşına kadar, yabancı sermayenin kuzeyde gayri menkul ve işletmeleri satın almasını veya güçsüz şirketleri ele geçirmesini belirli hisse oranları ile sınırlandırmak düşünülmelidir. Aynı zamanda, yurt dışındaki Kıbrıslı Türklerin yatırımlarının ülkeye yönlendirilmesi için gerekli teşvik ve muafiyetlerin düzenlenmesi yapılmalıdır.

Eğitim sektörü tanınmamışlığa ve ambargolara rağmen önemli bir gelir ve istihdam yaratan ve anlaşma sonrası olumlu etkilenecek sektörlerden biridir. KKTC'de YÖK tarafından akredite edilen 5 üniversitede 23 bine yakın öğrenci bulunmakta (22.924), bunun %32.5 KKTC'den, %59.3 Türkiye'den, %8.2 üçüncü ülkelerden gelmektedir.

- Eğitim işleri 1960 Anayasasında olduğu gibi her kurucu ortağın kendi uhdesinde olacaktır. Ayrıca eğitim sektörü Güney Kıbrıs ile karşılaştırıldığında, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip tek sektördür. Güney Kıbrıs'ta faaliyette olan bir tek devlet üniversitesi ile, birçok enstitü ve yüksekokul vardır. Tüm programları "Kıbrıs Akreditasyon Kurumu" tarafından akredite edilmektedir. KKTC'deki üniversitelerde eğitim dili İngilizce iken Kıbrıs Üniversitesinde eğitim dili Rumca ve bir bölümünde ise Türkçedir. Ancak Güney Kıbrıs'ta, Kıbrıs Üniversitesi dışındaki yüksekokul ve enstitülerde eğitim dili İngilizce olup, üçüncü ülkelerden de öğrenci almaktadır. Bu yüksek okulların tüm programları da Kıbrıs Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilmektedir. Yüksekokulların ara eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuş olmaları Güney Kıbrıs için önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Kısa sürede iş hayatına atılabilmekte ve ara eleman gereksinimine yanıt vermektedirler.

- Güney Kıbrıs'taki eğitim harçları yaklaşık 5.000 dolar dolayında olup, KKTC'de Kıbrıslı öğrenciler için 1.650 - 1.800 dolar arasında iken, TC'den gelen öğrenciler için 3.500 dolar dolayındadır. Üçüncü ülkelerden gelenler ise 2.200 - 2.300 dolar ödemektedir. GKRY'nde harçların pahalı olması ve hayat pahalılığı bir dezavantajdır.

- Olumlu bir senaryoda, ambargoların kalkması ile KKTC'deki Üniversitelere yeni fırsatlar doğacaktır. Herşeyden evvel AB eğitim ve araştırma fonlarına sahip olacaklar (SOCRATES, ERASMUS, LEONARDO DE VINCI). Avrupa Üniversiteleri ve araştırma merkezleri ile işbirliği imkanları artacaktır.

- Elverişli iklim, doğa ve çevre koşulları ile KKTC'de turizm ile yüksek öğretim sektörleri ülke ekonomisinde tamamen lokomotif görevini üstlenecektir. Yeniden düzenlenecek Yükseköğretim Yasası ile akademik standartlarını yükseltecek olan Üniversitelere, Orta Doğudan, Asya, Afrika ve Avrupa'dan öğrenci sayıları hızla artabilir. KKTC'nin müslüman bir ülke olması, müslüman ülkelere öğrenci akışı için bir avantajdır.

Planın en tartışmalı konusudur. Konunun ekonomik olduğu kadar siyasi boyutu da önemlidir. İki toplumun barış içinde yaşaması için mülkiyet sorununu çözmesi gerekiyor. Müzakerelerde Türk kesimi global mal-mülk değişimi çerçevesinde, takas veya tazminatlar yoluyla mülkiyet haklarının verileceğini, toprak konusunun ise sınır ayarlamaları vasıtasıyla yapılabileceğini savundu. Annan Planı ise global mal-mülk değişimini ele almadı ve toprak için harita sundu. Planın geldiği son noktada, Türk oluşturucu devletine bırakılan toprak %28.6'dan %29.2'e çıkıyor ve bu fark Rumlardan toprak alınıp Türk kesimine verilemeyeceğine göre, İngiliz üstlerinden kapatılıyor. İngiliz üstlerinden verilecek toprağın %10'u Türk kesimine veriliyor. Bu toprakların aslında daha önce Türk kesimine ait olduğu ve İngilizlerin 1963'ten beri kira vermediği düşünülürse, bir şekilde Türk oluşturucu devletine Anlaşmayı imzalaması şartıyla kiraladığı toprağı iade ediliyor.

- Üçüncü Plandaki toprak oranı Türk tarafının daha önce dillendirdiği yüzde 29 artı söylemi ile paralellik arz ediyor. Karpaz, Rum kesimine iade edilecek toprak oranına dahil edilmiyor ve Türk tarafına kalıyor. Dipkarpaz, Yenierenköy, Sipahi ve Adaçay köylerine özel statü veriliyor. Türk idaresinde yaşamak isteyen Rumlar, Karpaz'a geri dönebiliyor. Böylece süreç içinde Türk oluşturucu devletinde bir Rum kantonu oluşabilir.

- İngiliz Dikelya Üssü'nün kuzeybatısında bir bölge Türk parça devletine veriliyor. Düzce, Ksilotimbu, Ormitya ve Ksilofogu köylerinin etrafındaki ve doğusundaki İngiliz toprakları da Türk tarafına bırakılıyor.

- Mülkiyet hakkı, toprak ve sınır düzenlemelerinin önemi, bunların gerek Rumların gerekse Türklerin imza sonrası müzakere hakkını büyük ölçüde yitireceği konular olması. Adada su sorununun bulunması ve KKTC'den istenen toprakların kuzeyin en verimli toprakları ve su kaynaklarının bulunduğu bölge olması da konuya farklı bir boyut ekliyor.

- Kofi Annan Planında yer alan mülkiyet hakkı ile toprak ayarlamalarına ilişkin hükümlerine bakarsak, Planın yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşen olaylar nedeniyle malların tasarrufunu kaybeden mal sahipleri ile bunların şimdiki kullanıcılarının hakları iki ana başlık altında düzenlenmiştir.

1. Toprak ayarlamasına tabi bölgelerdeki taşınmazlar

2. Toprak ayarlamasına tabi olmayan bölgelerdeki taşınmazlar

Plana göre toprak ayarlamasına tabii bölgelerdeki taşınmazların tasarrufu, bunların tasarrufunu kaybeden mülk sahibi kişilere iade edilmesi sureti ile çözümlenecektir.

Toprak ayarlamasına tabi olmayan bölgelerde ise malına karşı tazminat almayı tercih eden mal sahiplerine, mallarını kaybettikleri andaki değeri artı enflasyon baz alınmak suretiyle tazminat ödenmesi öngörülmüştür; Rumlara ait malların bugünkü kullanıcısı olan kişiler, Rum oluşturuıcı devletinde kalan terk ettikleri malların mülkiyetinden feragat etmek suretiyle şu anda kullandıkları taşınmazların tapularını alabileceklerdir. Eşdeğer alacaklısı olmayan, ancak kullandıkları malı büyük ölçüde inkişaf ettiren kişilerse, kullandıkları malın orijinal değerini ödemek suretiyle ilgili malın tapusunu alabileceklerdir.

Plan, geçmişteki olaylar nedeniyle taşınmazların tasarrufunu kaybeden mal sahiplerini, ilgili malları şimdiki kullanıcılarına satmaları, takas etmeleri veya uzun süre kiralamaları için teşvik edilmesi hususunu vurguluyor.

- Kuzeyde bulunan Rum malları için, plandaki mülkiyet düzenlemesinde; iade, kira ve tazminat yöntemlerinin uygulanması gündeme getirilmektedir. Gelişmişlik yönünden üstün güneydeki bir bölgedeki bina değeri esas alınarak, kuzeydeki malların tazminat değerleri belirlenecektir. Diğer bir deyişle, kuzeydeki bir malın tazminatı, kuzeydeki değerinin 4-5 misli fazlası olacak şekilde belirlenebilir. Bu durumda Kıbrıs Türk vatandaşları için tazminat ödeme seçeneğini tercih etme şansı azalmaktadır. Kiraların da oluşturulacak Mülkiyet Kurulu tarafından yüksek belirlenmesi halinde, Rum mülkünde oturan Türk vatandaşlarına mülkün iadesinden başka bir seçenek kalmayacaktır.

- Kıbrıslı Türklerin 1974 itibariyle kuzeyde %5 tapulu malı, güneyde ise %19 tapulu malı bulunuyordu. KKTC Anayasası altında KKTC hudutları içinde yabancıdan kalan mallar KKTC'nin mülkiyetine geçirilmiş ve bunlar bilahare devlet tarafından bugünkü kullanıcılarına dağıtılmıştır. KKTC'deki eşdeğer uygulamaları ile Kıbrıs Türkü Güneyde bıraktığı mülkü üzerindeki haklarından KKTC lehine feragat etmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, bu konudaki muhatapın bireyler değil iki oluşturuıcı devletin yetkilileri olması ve global tazminat esasına göre vatandaşlarının mülklerine ilişkin gerekli sıfırlamayı yapmaları sorunları asgariye indirirdi.

- Aslında eşdeğer rejimi ve tazminat konuları Avrupanın bildiği ve kabullendiği konulardır. “Şöyle ki Nazi Almanya'sı döneminde, mülklerine Almanlar tarafından el konulan Yahudilerle, Çekoslavaklar tarafından Çekoslavakya'dan kovulan Almanların mülkleri ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu mülklere ilişkin ihtilafların tazminat ödemek sureti ile çözülebileceğini karara bağlamıştır. Keza Devletlerarası kamu hukukunda da kamu menfaatinin gerektiği hallerde veya dünya barışının sağlanmasına yardımcı olacağına inanılan hallerde bir devletin başka bir devletin vatandaşlarına ait mülklere ilişkin haklarını tazminat ödemek koşulu ile ortadan kaldırayabileceği kabul edilmiştir. Libya'nın 1971'de İngiliz petrol sahalarına el koyması, Irak hükümetinin 1972'de yaptığı millileştirmeler, 1973 Meksika millileştirme yasaları yabancı mülkiyet konularının tazminatla çözülmesinin kabul gördüğünü teyit edici örneklerdir.” (A.R.Görgün:2003). Buradaki temel düşünce kamu menfaati, kamu düzeni ve uluslararası sulhun idamesi için kişisel mülkiyet hakkından vazgeçip, tazminat esasının uygulanmasıdır.

- Rum oluşturuıcı devletine kalan yerlerden göç eden tahminen 60 bin Türke ikinci planda konut verilecek denilirken, üçüncü planda verilecek konutlar ailenin nüfusuna göre m2 bazında belirtiliyor.

- Mal sahibine tasarruf iadesi nedeni ile etkilenen ve kriterleri tatmin eden şahıslara sağlanacak “konutların en azından makul modern standartlar nispetinde konforlu olan bir seviyede (ve mümkün olan yerlerde su ve elektrik şebekesi gibi kamusal hizmetlerden yararlanacak şekilde) olacak; içinde barınacak sayısına oranla makul yaşam alanı sağlayacak; iki kişilik aileler için 70 m2, üç kişilik aileler için 100

m2, dört veya beş kişilik aileler için 120 m2 ve daha kalabalık aileler için 140 m2'den az olmayacak; ve mümkün olabildiğince, kişinin boşalttığı veya yer değiştirmeden önce tasarrufunda bulundurduğu konutla mukayese edilebilir “ olması Planda belirtiliyor.

- Plan, Kıbrıs Merkez Bankası'nda, Mülkiyet Kurulu tarafından yönetilecek bir Tazminat Fonu oluşturuyor. Mülkiyet Kuruluna devredilen mülklerin kullanımları ve elden çıkartılmasından sağlanacak gelirler fona aktarılır. Buna ilaveten, Kuruluş Anlaşmasının yürürlüğe girmesini müteakip 18 ay içerisinde 100 Milyon Kıbrıs Lirası tutarındaki miktar başlangıç sermayesi olarak federal hükümet tarafından Fona yatırılacak ve uluslararası bağışlardan gelecek aynı miktarda katkı aranacaktır. Fon yükümlülüklerini yerine getiremezse, Mülkiyet Kurulu'nun talebi doğrultusunda federal hükümet Fona ilave katkıda bulunur.

- Bu kapsamların dışındaki taşınmazlarla ilgili olarak şayet bu mallar boş ise, anlaşma tarihinden 3 yıl içinde, şayet içinde kullanıcıları varsa 5 yıl içinde bunların gerçek sahiplerine iadesi hedeflenmektedir. Şimdiki kullanıcılara alternatif konut sağlanması önkoşuldur.

- Türk oluşturucu devletine bırakılan %29.2 toprak oranının yaklaşık 55-60 bin dolayında göçe neden olacağı, buna ek olarak 50 bin dolayında Rum'un eski mülklerine dönmek isteyecekleri de düşünülürse, KKTC nüfusunun önemli bir kısmının göçmen durumuna düşeceği tahmin edilmektedir. Buna müsaade etmemek için İki kesimliliği koruyacak bir yerleşme modeli benimsenmeli, Kuzey'de Rum oluşturucu devleti yurttaşlarının taşınmaz mülk edinme özgürlüğü Türk oluşturucu devletinin onayına bağlı kılınmalıdır. Finlandiya bu tür sınırlamayı katılım anlaşmasına koydurmuştur.

- Planda “geçmiş işlemler” başlığı altında yer alan bir maddeye göre Ortak Devlet Anayasasının yürürlüğe girmesinden önce alınan kararlar ile yapılan icraatların, yürürlükte kalmaya devam edeceği kabul edilmekte olup, ancak sözü edilen icraat ve kararların yürürlükte kalabilmesi için bunların Ortak Devlet Anayasasının herhangi bir maddesine ve Avrupa Birliği Yasaları ile Devletlerarası hukukun kurallarına herhangi bir aykırılığının olmaması gerekmektedir. KKTC tarafından yapılan eşdeğer uygulamalarının Avrupa Birliği yasaları ile Devletlerarası hukuka uyum halinde oldukları Planda güvence altına alınabilir mi?

- Planın sunduğu Anayasanın 9uncu maddesinin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesinin bu anayasanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve Kıbrıs vatandaşlarının Kıbrıs'ın tümünde dolaşım ve yerleşim özgürlüğü olduğunu, 17.nci maddenin 8.ci bendi işbu anlaşmanın hiçbir hükmü Avrupa Birliği yasa, uygulama ve önlemlerinin, Kıbrıs'ta yasal sonuç doğurmasını engelleyemeyeceğini belirtmek suretiyle, Annan Planı çerçevesinde mülk mübadelesi gerçekleşse bile, mülk sahiplerinin Loizidou tipi davalar açma hakkını kısıtlamamaktadır. Bu nedenle, Planın 2.nci bölümünün 5(2) maddesinde yer alan Ortak Devlet veya oluşturucu devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin görmekte olduğu etkilenen mallarla ilgili bir davanın gündemden çıkarmasını isteyebileceği şeklindeki hükmü bağlayıcı değildir. Çünkü Plan, bireysel mülkiyet hakkını önplana çıkartarak, KKTC devletinin halkına dağıttığı arazi ve evler üzerindeki mülkiyeti kaldırıyor ve AB normları altında mülk sahiplerininin dava açma hakkını devam ettiriyor.

- Diğer bir konu ise Vakıflardır. Adanın tümünde Osmanlıdan kalmış önemli miktarda Vakıf arazisi vardır, bunların bir kısmı kamulaştırılmıştır. Mevcut vakıfların kurulacak bir bilirkişi tarafından belirlenmesi ve Türk tarafının vakıf topraklarına ilişkin yasal taleplerini gündeme getirmesi önemlidir.

- Planın dini alanlarla ilgili yaptığı düzenlemede dini alanlarda bütünlük arzeden araziye de kapsam içine alıyor ki bu kuzeyde önemli bir alanın kilise toprağı sayılması anlamında. Plan, "Kilise veya Evkaf"ın mülkiyetinde olan ikametgah, bitişik bahçeler veya diğer arazi ve binaların dini alanların ayrılmaz bir birimini teşkil ettiği istisnai durumlarda, mülk azami [rakam eklenecek] dekar'a41 kadar dini alanın bir parçası olarak sayılacaktır".

- Avrupa Komisyonu son genişleme müzakerelerinde mülkiyeti, tarımsal arazi, ikinci evler ve yatırım olarak üç kategoride değerlendirdi. Yabancıların mülk satın alması ile ilgili tarımsal alana yedi yıl, ikinci evlere beş yıl sınırlama süresi kabul ederken, aday ülkelerin yabancı sermaye ihtiyacını da gözönünde tutarak yatırıma hiç sınırlama süresi tanımadı. Buna rağmen, aday ülkeler müzakere sürecinde AB ile bu konuda pazarlıklar yaptılar ve çoğunlukla da istemlerini kabul ettirdiler. Örneğin, tarımsal alanının önemli bir kısmını Almanların satın almasından çekinen Polonya'nın yedi yıl yerine oniki yıl süre aldığı görülüyor. Kıbrıs ile aynı zamanda tam üye olacak Malta, beş yıldan az adada oturan yabancılara mülk aldirmama konusunda direnerek bunu ek bir protokola bağladı. Hatta AB-15 içindeki Danimarka'da Alman vatandaşlarının ikinci ev almaları ile ilgili sınırlamalar hala geçerliliğini koruyor.

XIV. Vatandaşlık konuları, ikamet ve oluşturucu devlet düzeyinde siyasi hakların kullanımı

- Temel olarak vatandaşlık yasası oluşturucu devletler tarafından hazırlanacağı için Türk oluşturucu devletinin Rumların geçişine sınırlama koyma şansı var. Plan bu konuda "Oluşturucu devletler kendi oluşturucu devletlerinin iç vatandaşlık statüsünün elde edilmiş koşullarını diğer oluşturucu devletten gelen şahıslara göre düzenleyebilirler. "demektedir.

- Kıbrıs vatandaşları, kendi iç oluşturucu devlet vatandaşlık statülerine bakılmaksızın, ikamet ettikleri yerlerin oluşturucu devlet seviyesinde siyasi haklarını kullanırlar. Buldukları ikamet yerlerindeki sürekli ikamet hakkını aldıktan altı ay sonra hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın seçim listelerinde yer alma hakkına sahip olurlar.

- Kıbrıs vatandaşlığını kazananlar, vatandaşlığa kabul edilmelerini müteakip yedi yıl ikamet etme şartına bağlı olarak, aynı zamanda ikamet etmekte oldukları oluşturucu devletin vatandaşlığını kazanıyorlar. Bu koşulu yerine getiremeyecek durumda olanlar, daha uzun süre buldukları oluşturucu devletin iç vatandaşlık statüsünü elde ederler.

- Yunan ve Türk vatandaşlarının göçüne uygulanacak kısıtlamalar Üniversitelerdeki tam zamanlı öğrenciler ve geçici akademik personele 7 yıllık bir dönem için uygulanmayacaktır. Ayrıca, Yabancılar Kurulu öğrencilerin sınırlı gelir getirici işlerde çalışmaları konusunda düzenlemeler yapacaktır.

- Üçüncü Planda, Kuruluş anlaşması sonrası her iki tarafın Kıbrıs vatandaşlığı ile ilgili 25.3.2003'e kadar BM Genel Sekreterine sunacakları ek liste 45000'e çıkartılmıştır.

- Plana göre (Vatandaşlık, Madde 3), "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımına kadar, bir oluşturucu devlet diğer oluşturucu devletten gelecek kişilerin ikametini kısıtlayabilir. Bu bağlamda, altıncı yılın sonuna kadar bir moratoryum koyabilir, ve bu süreden sonra eğer diğer oluşturucu devletten gelen kişilerin sayısı herhangi bir köyün veya belediyenin 7'inci ve 10'uncu yıllar arasında nüfusunun %7'sine, ve 11'inci ve 15'inci yıllar arasında %14'üne, ve bundan sonraki yıllar için ilgili oluşturucu devletin nüfusunun %21'ine ulaşmışsa kısıtlamalara müsaade edilebilir. İkinci yıldan sonra böyle kısıtlamalar bir eş veya çocuklarından veya

kardeşlerinden biri refakatindeki 65 yaş üzerinde olan önceki sakinlere uygulanamayacağı gibi, belirlenmiş köylerin önceki sakinlerine de uygulanamaz.”. Böylece Tillyria köyleri Amadhies/Günebakan, Limnitis/Yeşilirmak, Selemani/Süleymaniye, Erovounos/Kurutepe Karovostasi/Gemikonağı, Kokkina/Erenköy ve Agios Georgios/Madenliköy, Mesarya köyleri Pile, Skyloura/Yılmazköy ve Agios Vasilios/Türkeli, Karpaz köyleri Rizokarpaso/Dipkarpaz, Agialousa/Yeni Erenköy, Agia Trias/Sipahi, Melanarga/Adaçay köylerine ait önceki yerli halk ve torunlarının geri dönme haklarına kısıtlama getirilemiyor.

- Daha önceki plana göre, diğer oluşturucu devletten gelenlerin ilgili oluşturucu devlet nüfusunun %28’ine kadar olan azami oran %21’e çekiliyor olarak görülse de , farklı şekilde eklemelerle aslında oranda fazla bir değişiklik yapılmamış.

- Plan, ayrıca uzun süreli kiralama konusunu da gündeme getiriyor ki, bu da yerleşimle ilgili oranları önemli ölçüde etkileyecektir.

XV. Sonsöz

- Kıbrıs’ta çözümün siyasi, stratejik boyutu tayin edici faktör. Bu çalışmada ise çözüm zemini için önerilen Planın siyasi değil, ekonomik boyutuna bakmaya ve buradaki eksileri ve artıları belirlemeye çalıştık. Mülkiyet sorununun huzursuzluğu değil, barışı sağlayacak bir biçimde çözümlenmesinde mutabakata varılması, Türk oluşturucu devletinde nüfus dengesinin Türklerin aleyhine bozulmasına müsaade etmeyecek önlemlerin alınması, Türkiye’nin AB üyeliği gerçekleşene kadar geçecek sürede Federal Devlet’in Türkiye’yi AB üyeliğinin tanıdığı bütün hak ve ayrıcalıklardan yararlandıracağına hükme bağlanması ve Türk oluşturucu devleti ekonomisi ile ilgili gerekli önlemlerin ve geçiş sürelerinin alınması ve AB fonlarıyla desteklenmesi durumunda Planın eksik olan ekonomik çözüm yönü tamamlanmış olabilecektir. Gene de kısa dönemde kapalı bir ekonominin dışa açılmasının sancıları yaşanacaktır. Önemli olan bu geçiş sürecinin az acılı olmasıdır. Bu nedenle Türkiye’nin bugüne kadar verdiği desteği bir süre daha giderek azalan bir trend içinde sürdürmesi gerekebilir. Fakat çözümün getireceği mali külfetin mutlaka AB fonlarından ve Federal devletin bütçesinden karşılanması için gerekli pazarlıklar yapılması koşuluyla. Sonuç olarak, ileride bir çözüm kabul edilecekse bunun mutlaka ekonomik çözümle desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça:

- Annan, K. Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü için Anlaşma Temeli (1,2,3 plan), 2002, 2003
- Balkır, C. Annan Planının Ekonomik Yansımaları, Asomedyta, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara, Ocak 2003
- Barkey, H. J. & P. H.Gordon, Cyprus: The predictable crisis, The National Interest, Winter 2001 p83(11)
- DPÖ, 2003 Geçiş Programı, Lefkoşa, 2003
- DPÖ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomilerinin Karşılaştırılması, Lefkoşa, 2002
- Emerson, M. & Tocci,N., Cyprus as a Lighthouse of the East Mediterranean, Center for European Policy Studies, Brussels, 2002
- Görgün, A.R., memo, Girne, 2003
- İhtisas Komisyonları Ortak Raporu, Lefkoşa, 2002
- Kıbrıs Türk Otelciler Birliği raporları, 2002
- Kıbrıs Türk Ticaret Odası raporu, 2002
- Türel, O., Kıbrıs'ta Olası Yeni Bir Ortaklıkta Ekonomik Gündem Üzerine Notlar, memo, Ankara, 2002
- Türel,O., Annan Planının Ekonomik Yansımaları Üzerine Not, memo, Ankara, 2003
- Yılmaz, I., Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yapısal Değişim Gereği, memo, 2002,